Toplumsal Adalet ve Aleviler: Çok Boyutlu Kimlik, Affetme ve Dayanışma

Doç. Dr. Özden Melis Uluğ
omu20@sussex.ac.uk

Yayımlanma Tarihi:
2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:
24.11.2026

Önerilen Atıf: Uluğ, Özden Melis ve Acar, Yasemin Gülsüm (2025). Toplumsal Adalet ve Aleviler: Çok Boyutlu Kimlik, Affetme ve Dayanışma. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.7jxpp (Erişim Tarihi: 24.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Alevi kimliğinin çok katmanlı doğasını ve bu kimliğin affetme, kolektif eylem ve gruplar arası çatışmalara verilen tepkiler üzerindeki etkisini incelemektedir. Şiddetsizlik ve hoşgörü gibi insancıl değerlerle tanımlanan Alevilik, affetmeyi kültürel ve ahlaki bir zorunluluk olarak vurgular; ancak bu affedicilik çoğu zaman adalet ve hesap verebilirlik koşuluna bağlıdır. Deneysel ve niteliksel çalışmalar yoluyla, Alevilerin azınlık statüsünü ve tarihsel travmalarını nasıl anlamlandırdıklarını araştırıyoruz. Bulgularımız, "ortak insanlık" çağrılarının Alevilerde affetme eğilimini artırmadığını veya kendi grupları adına eyleme geçme niyetini azaltmadığını göstermektedir. Bu sonuçlara ek olarak, anket çalışmaları aracılığıyla Alevi kimliğinin dinsel, kültürel ve politik boyutlarla şekillendiğini ve her bir boyutun farklı sosyal-psikolojik sonuçlar doğurduğunu ortaya koyuyoruz: Dinsel kimlik dışlayıcı (exclusive) mağduriyet hissiyle ilişkilidir; kültürel kimlik aktivizmle ilişkilidir; politik kimlik ise hem kapsayıcı hem dışlayıcı mağduriyetle ilişkili olup affetme eğilimini azaltmaktadır. Bulgularımız, Alevi kimliğinin karmaşıklığını ve ahlaki değerlerle tarihsel baskıların gerçekliği arasındaki gerilimleri gözler önüne sermektedir. Bu kimlik biçimlenişlerinin sürekli değişensosyo-politik bağlamlarda nasıl evrildiğini anlayabilmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu tartışıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Alevi Çalışmaları, Alevi Identity, Alevi Movement, Turkey

Alevilikte Dinamik ve Hümanist İnanç Sistemi

Alevi inançları ve felsefesi, diğer dini geleneklerde olduğu gibi, durağan veya sabit yapılar olarak anlaşılmamalıdır. Aksine, sürekli olarak sosyo-politik bağlama ve tarihe uyum sağlayan dinamik bir tarihsel pratikler bütünü olarak değerlendirilmelidir (Dressler 2022). Aleviliğin merkezinde, hem felsefesinde hem de ritüel pratiğinde yansımasını bulan şiddetsizlik, özgürlük ve sevgi gibi değerler yer alır. Bir

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

inanç sistemi olarak Alevilik, cinsiyet temelli ayrımcılığı vaaz etmez; kutsal metinlerinde cinsiyetlendirilmiş dilden kaçınılır ve bunun yerine, "yaşam gücünü ve nefesini barındıran bedeni" ifade eden cinsiyetsiz "can" kavramı kullanılır (Deniz 2019, 46). Alevilik, şiddetsizliği esas alır ve özellikle din veya maneviyat adına gerçekleştirilen şiddete karşı çıkar; tüm yaşamı "ilahi olanın yansıması, yaşayan bedenleri ise Tanrı'nın mabedi" olarak görür (Deniz 2019, 46). Bu nedenle, bir başkasına zarar vermek, ilahi olana zarar vermekle eş tutulur. Aleviliğin bu insancıl ve barış merkezli temsilleri, kısmen de olsa, Türkiye'de Aleviler için en görünür ve etkili dini gelenek olan Sünni İslam'a karşıtlık üzerinden şekillenmiştir.

Alevi kimliğinde insancıl değerlerin merkezi rolü göz önünde bulundurulduğunda, bu kimliğin gruplar arası çatışmalara verilen tepkileri nasıl biçimlendirdiğini ele almak önem kazanmaktadır. Kimliğin önemli sonuçlarından ikisi, kolektif eylem ve affediciliktir. Önceki çalışmalar, tarihsel zulümlerde mağdurlar ve failleri birleştirmenin yolu olarak ortak insanlık kimliğinden yararlanmıştır (Greenaway vd. 2011; Wohl ve Branscombe 2005). İnsan kategorisini temel almak, gruplar arası tutumları iyileştirmiş ve mağdurların failleri affetme eğilimini artırmıştır. Ancak, aynı araştırmalar göstermiştir ki, paylaşılan insanlık vurgusu arttıkça mağdurların kendi grupları adına kolektif eylemde bulunma isteği de azalmaktadır.

Uluğ ve arkadaşlarının (2025a) yürüttüğü üç çalışmada, ortak insanlık kimliğini görünür kılmanın Aleviler arasında failleri affetme ya da kolektif eyleme yönelik niyetler üzerindeki etkisini anlamaya çalıştık. Birinci çalışmada (N = 222), ortak insanlık kimliğinin görünür hâle getirilmesinin Alevilerin Sünnileri affetme eğilimini artırdığına ya da kendi grupları adına eyleme geçme niyetlerini azalttığına dair herhangi bir kanıt bulunamadı. İkinci çalışmada (N = 164), aynı deney tekrarlandı ve Alevilikle ilişkilendirilen normlara dair açık uçlu bir soru da soruldu. Deneysel sonuçlar yine birinci çalışmayla aynıydı: Ortak insanlık vurgusu, Alevilerin Sünnileri affetme düzeyini artırmadığı gibi, kendi grupları

için eyleme geçme niyetlerini de azaltmadı. Ayrıca, Aleviliğin sıklıkla hümanist olmakla ilişkilendirildiği gözlemlendi. Hoşgörülü olmak, barışçıl olmak ve kimseye zarar vermemek gibi normlar da Alevilikle sıkça ilişkilendirilen diğer değerlerdi.

Üçüncü çalışmada (N = 183), Alevilerin hümanist normlarının bu kapsayıcılık etkisini nasıl etkileyebileceği de test edildi. Bu çalışmada da, ortak insanlık kimliğinin görünür kılınmasının affetme ya da kolektif eylem niyetleri üzerinde bir etkisi olmadığı ve Alevilik normlarının bu etkiyi değiştirmediği saptandı. Bu hümanist normlar ile barış ve uzlaşmayı vurgulayan diğer normlar birlikte değerlendirildiğinde, ortak insanlık çağrılarının Aleviler arasında neden etkili olmadığını açıklayabilir. Dolayısıyla, bulgularımız, Alevilere yönelik ortak insanlık temelli manipülasyonların neden işlevsiz kalabileceğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu deneysel çalışmaların ardından, aşağıdaki soruları daha iyi anlayabilmek amacıyla niteliksel bir çalışma yürütmek istedik (Uluğ vd. 2025b): (1) Affetme, Aleviler için neden en önemli değerlerden biridir? (2) Aleviler, kendi topluluklarını baskılayan ve zulmeden gruplara karşı affedici bir tutum sergilerken, neden genel olarak adaletsizliklere sessiz kalmazlar? (3) Alevilerin genelde affediciliği benimsemesi, onlar açısından herhangi bir olumlu ya da olumsuz sonuca (örneğin, ruh sağlığı, mutluluk vb.) yol açmakta mıdır?. Açık uçlu sorular kullanarak, çevrimiçi ve kağıt-kalem yöntemleri aracılığıyla 164 Alevi katılımcıdan veri topladık. Bulgular, Alevilerin affetmeyi tarihsel travmalarla ve azınlık kimliğiyle baş etmede stratejik biçimde kullanılan kültürel ve ahlaki bir değer olarak gördüklerini göstermektedir. Bununla birlikte, adalet ve hesap verebilirlikten yoksun affetme süreçleri, duygusal yükler de doğurabilmektedir. Affetmek, içsel huzuru teşvik ederken ve Alevi öğretisinin şiddetsizlik anlayışıyla uyum gösterirken, birçok katılımcı, gerçek bir affediciliğin ancak haksızlığın tanınmasıyla mümkün olduğunu ve adaletin yerini alamayacağını vurgulamıştır.

Bu bulgular, Alevi kimliğini tekil bir yapı olarak değil, bireyler tarafından farklı şekillerde anlamlandırılan çoklu biçimlerde ele alma gereğine işaret etmektedir; bu da gruplar arası ilişkilerle ilgili farklı sonuçlara yol açabilir. Neredeyse tüm Aleviler kendilerini "Alevi" olarak tanımlasa da, Aleviliğin bireylerin yaşamlarında nasıl tezahür ettiği büyük ölçüde değişiklik göstermektedir. Daha önceki araştırmalar (PODEM 2016; Tekdemir 2017; Tol 2009), Aleviler arasında üç temel kimlik yönelimi olduğunu öne sürmektedir: dinsel, kültürel ve siyasal. Bazı Aleviler, inançlarını tamamen dini bir çerçevede görür ve oruç tutmak, cem törenlerine katılmak gibi dini ilkeler doğrultusunda yaşarlar. Diğerleri için Alevilik, daha çok kültürel miras ve ortak değerlerle ilgilidir. Bir başka grup ise, Aleviliği tarihsel dışlanma deneyimlerinden beslenen ve Aleviler adına kolektif eylemlerle ifade edilen siyasal bir bakış açısıyla değerlendirir. Bu perspektifler, etnik ve bölgesel kimliklerle kesişerek Alevi topluluğu içinde zaman zaman çelişkili bir iç manzara yaratır (PODEM 2016). Alevilerin kamusal alandaki görünürlüğü arttıkça, bu iç mücadeleler de daha karmaşık hâle gelir. Farklı bakış açıları, daha bütünlüklü bir kamusal imge için rekabet ederken, Aleviliğin tüm bu farklı yönleri hem tarihsel hem de güncel siyasetle bağlantılı olmaya devam eder.

Alevilerin kimliklerini farklı şekillerde yorumladıkları bilindiğine göre, bu farklılıklar Alevilere yönelik baskı ve çatışmaları nasıl ele aldıkları ve algıladıkları üzerinde etkili midir? Bu bağlamda, alt kimliklerin kolektif mağduriyet algısını-yani bir grubun maruz kaldığı şiddetin nasıl anlaşıldığını (Vollhardt 2015)-nasıl etkilediğini inceledik. Mağduriyet algısı, gruplar arası ilişkileri şekillendirir: bazı bireyler kendi gruplarının yaşadığı acıyı benzersiz (dışlayıcı mağduriyet) olarak görürken, diğerleri bu acıları daha geniş baskı tarihleriyle ilişkilendirir (kapsayıcı mağduriyet); bu iki farklı bakış açısı, çatışmalara verilen tepkileri önemli ölçüde etkileyebilir (Uluğ vd. 2021).

Alevi kimliğinin kolektif mağduriyet inançları, affetme ve kolektif eylem ile nasıl ilişkilendiğini incelemek amacıyla üç

çalışma yürüttük (Acar vd. 2025). Birinci çalışmada (N = 230), Alevi kimliğine yönelik daha güçlü bir özdeşimin, hem kapsayıcı (yani grup içi mağduriyetin, başka grupların yaşadığı mağduriyetlerle benzer görüldüğü algı) hem de dışlayıcı (yani grup içi mağduriyetin eşsiz olarak algılandığı durum) mağduriyet inançları üzerinden daha az affetme ve daha fazla aktivizmle ilişkili olduğu bulundu. İkinci ve üçüncü çalışmalarda (N = 178; 269) Alevi kimliğinin dinsel, siyasal ve kültürel boyutlarını inceledik. Dinsel kimlik, daha yüksek düzeyde dışlayıcı (ancak kapsayıcı olmayan) mağduriyetle ilişkiliydi ve affetme ya da aktivizm ile anlamlı bir ilişkisi bulunmadı. Kültürel kimlik, mağduriyet inançları veya affetme ile değil; yalnızca daha yüksek düzeyde aktivizmle bağlantılıydı. Siyasal kimlik ise hem kapsayıcı hem dışlayıcı mağduriyet inançları, daha yüksek aktivizm düzeyi ve daha düşük affetme eğilimi ile ilişkiliydi.

Bu bulgular, Alevi kimliğinin çok katmanlı doğasını vurgulamakta ve dinsel, kültürel ve siyasal boyutlarının kolektif mağduriyet, affetme ve kolektif eyleme verilen yanıtları nasıl farklı biçimlerde şekillendirdiğini göstermektedir. Aleviliğin hümanist normları hoşgörü ve şiddetsizliği öne çıkarsa da, affetme sıklıkla adalet ve hesap verebilirlik koşuluna bağlıdır. Bu durum, ahlaki değerlerle tarihsel baskının gerçekliği arasındaki gerilimi gözler önüne sermektedir. Bulgularımız, Alevi kimliğinin tekil ve homojen bir yapı olarak anlaşılamayacağını; tersine, bu kimliğin çok yönlü doğasının gruplar arası dinamikleri karmaşık ve incelikli biçimlerde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, değişen sosyo-politik bağlamlara yanıt olarak kimlik biçimlenişlerinin nasıl evrildiğini anlamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Sonuç

Bu çalışmalarda, Aleviliğin durağan bir inanç sistemi değil; tarihsel bağlamlara ve toplumsal koşullara göre biçimlenen, hümanist değerlerle örülü dinamik bir yapı olduğu ortaya konulmaktadır. Aleviliğin özünde yer alan barışçıl değerler ve şiddetsizlik ilkesi, hem bireysel tutumları hem de gruplar

arası ilişkileri şekillendirmektedir. Affedicilik, Alevi katılımcılar için sadece manevi bir ideal değil, aynı zamanda tarihsel travmalarla başa çıkma stratejisi olarak anlam kazanmaktadır. Ancak bu değer, adalet ve tanınma talepleriyle koşulludur.

Deneysel bulgular, Aleviler arasında ortak insanlık vurgusunun affetme ya da kolektif eylem niyetleri üzerinde belirgin bir etki yaratmadığını göstermiştir. Bu durum, Aleviliğin insancıl normlarının zaten yüksek seviyede içselleştirilmiş olmasıyla açıklanabilir. Öte yandan, Alevi kimliğinin farklı boyutları-dinsel, kültürel ve siyasal-kolektif mağduriyet algısı, affetme ve aktivizm gibi tutumları farklı yönlerde şekillendirmektedir. Özellikle siyasal yönelime sahip bireylerde, hem daha yüksek mağduriyet algısı hem de daha güçlü kolektif eylem eğilimi görülmektedir.

Sonuç olarak, Alevi kimliği tekil ve homojen bir yapı değildir; tersine, bireylerce farklı şekillerde anlamlandırılan çok katmanlı bir aidiyet formudur. Bu kimlik biçimleri, tarihsel hafıza, normatif değerler ve güncel siyasal bağlamlarla etkileşim halinde gelişmektedir. Bu durum, Aleviler arasındaki çeşitli tutumları ve gruplar arası ilişkilerdeki farklılıkları anlamak açısından önemli bir açıklayıcı çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça & İleri Okumalar

Acar, Yasemin Gülsüm., Özden Melis Uluğ, Brian Lickel, and Bernhard Leidner. 2025. *Construals of Religious Identity and Perceptions of Intergroup Conflict*. Manuscript submitted for publication.

Deniz, Derya. 2019. “Kurdish Alevi Belief System, Rêya Heqî/Raa Haqi: Structure, Networking, Ritual, and Function.” In *Kurdish Alevis and the Case of Dersim*, edited by E. Gezik and A. K. Gültekin, 45-74. Lexington Books.

Dressler, Markus. 2022. “What Is Alevism? Contemporary Debates vis-à-vis Historical and Systematic Considerations.” In *The Alevis in Modern Turkey and the Diaspora:*

Recognition, Mobilisation and Transformation, edited by Derya Özkul and Hege Markussen, 3-14. Edinburgh University Press. https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474492027.003.0002.

Greenaway, Katharine H., Erin A. Quinn, and Winnifred R. Louis. 2011. "Appealing to Common Humanity Increases Forgiveness but Reduces Collective Action among Victims of Historical Atrocities." *European Journal of Social Psychology* 41: 569-573. https://doi.org/10.1002/ejsp.802.

PODEM. 2016. *Kentsel Alevilik ve Alevi Gençlerin Kimlik Arayışları*. Ulaş Tol.

Tekdemir, Oğuzhan. 2017. "Constructing a Social Space for Alevi Political Identity: Religion, Antagonism and Collective Passion." *National Identities* 20 (1): 31-51. https://doi.org/10.1080/14608944.2016.1247259.

Tol, Ulaş U. 2009. *The Sustainability Crisis of Alevis*. Unpublished dissertation thesis, Middle East Technical University.

Uluğ, Özden Melis, Yasemin Gülsüm Acar, Katharine H. Greenaway, Brian Lickel, and Tutku Ö. Eroğlu. 2025a. *The Effect of Common Humanity on Forgiveness and Collective Action Does Not Replicate with All Victim Groups*. Manuscript submitted for publication.

Uluğ, Özden Melis., Brian Lickel, Bernhard Leidner, and Gilad Hirschberger. 2021. "How Do Conflict Narratives Shape Conflict- and Peace-Related Outcomes among Majority Group Members? The Role of Competitive Victimhood in Intractable Conflicts." *Group Processes & Intergroup Relations* 24 (5): 797-814. https://doi.org/10.1177/1368430220915771.

Uluğ, Özden Melis, Yasemin Gülsüm Acar, and Yağmur Erdoğmuş. 2025b. "Even If You Are Hurt, Do Not Hurt Others: Forgiveness as Cultural Value and Survival Strategy

among Alevis.” Manuscript submitted for publication.

Vollhardt, Johanna Ray. 2015. “Inclusive Victim Consciousness in Advocacy, Social Movements, and Intergroup Relations: Promises and Pitfalls.” *Social Issues and Policy Review* 9 (1): 89-120. https://doi.org/10.1111/sipr.12011

Wohl, Michael J., and Nyla R. Branscombe. 2005. “Forgiveness and Collective Guilt Assignment to Historical Perpetrator Groups Depend on Level of Social Category Inclusiveness.” *Journal of Personality and Social Psychology* 88 (2): 288-303. https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.2.288.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi’nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir